

Кіцен Н.В.

Чернівецький юридичний інститут

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДОМАШНІЙ АРЕШТ ЯК ВИД ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена розгляду питань щодо застосування домашнього арешту як запобіжного заходу на підставі аналізу законодавства України та країн ЄС. Встановлено, що завданням кримінального судочинства є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Визначено, що для забезпечення вказаних завдань законодавець покладає на суб'єктів кримінального провадження певні обов'язки та визначає їхні права. При цьому держава розраховує на те, що суб'єкти кримінального провадження будуть активно брати участь у кримінальному судочинстві, сприяти досягненню його завдань та добросовісно виконувати процесуальні обов'язки.

Доведено, що завдання кримінального судочинства не завжди збігаються з інтересами всіх сторін провадження, а тому суб'єкти провадження можуть перешкоджати досягненню визначених законом завдань шляхом невиконання процесуальних обов'язків чи зловживання наданими правами. Для забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства кримінально-процесуальне законодавство передбачає можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі й такого запобіжного заходу, як домашній арешт. Враховуючи те, що домашній арешт як запобіжний захід обмежує права та свободи громадян (у тому числі і конституційні – недоторканність житла, свободу пересування тощо), закон піддає процедуру його застосування детальній регламентації. Проте, як свідчить практика, застосування домашнього арешту як запобіжного заходу кримінального провадження є не завжди однаковим, що породжує в подальшому порушення процесуальних прав суб'єктів та приводить до скасування обвинувальних вироків. Тому ця стаття присвячена проблемам застосування домашнього арешту як запобіжного заходу кримінального провадження в Україні через призму порівняння кримінально-процесуальних норм, які регулюють це питання в державах ЄС.

Ключові слова: домашній арешт, запобіжні заходи, засоби електронного контролю, кримінальне провадження, обмеження особистої свободи пересування, ухвала про обрання запобіжного заходу.

Постановка проблеми. З прийняттям КПК України 2012 року в кримінальному провадженні з'явився відносно новий запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Варто зауважити, що цей захід забезпечення кримінального провадження є досить поширеним на практиці. Проте, залишається низка проблем щодо застосування домашнього арешту без порушень норм кримінально-процесуального законодавства. Нині мають місце порушення слідчими судьями норм КПК України, що стає підставою для скасування судових рішень,

зокрема: недоведеність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення та наявності ризиків, передбачених у ст. 177 КПК; в ухвалах слідчих суддів не завжди зазначається адреса житла, яке забороняється залишати підозрюваному; не завжди визначається період, у який підозрюваному забороняється залишати житло, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням домашнього арешту як заходу забезпечення кримінального провадження займалися О.П. Кучинська, О. Коріняк, В.Г. Крайнюк,

Ю.Д. Москалюк, В.І. Полянська, В.О. Попелюшко, С.М. Смоков, Л.Д. Удалова та інші науковці.

Мета статті. Метою статті є з'ясування процесуального порядку застосування домашнього арешту як запобіжного заходу кримінального провадження в Україні та деяких країнах Європи та внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Ст. 29 Конституції України встановлено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність [1]. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність є також однією із засад кримінального провадження відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 7 КПК України і полягає в тому, що під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше, як на підставах та в порядку, передбачених кодексом [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 176 КПК України, запобіжними заходами є: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. При цьому домашній арешт та тримання під вартою є найбільш суворими запобіжними заходами із усіх передбачених кримінальним процесуальним законодавством. Відповідно до ч. 1 ст. 181 КПК України, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Позитивним аспектом домашнього арешту є те, що підозрюваний чи обвинувачений продовжує перебувати в звичних умовах життя. Це також підкріплюється Токійськими правилами, прийнятими Резолюцією 45/110 Генеральної Асамблеї ООН, які передбачають принцип мінімального втручання за застосування заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням, та передбачається, що обмеження для підозрюваного мають бути сформульовані чітко і з дотриманням права обвинуваченого та його родини на особисте життя [3].

Домашній арешт як вид запобіжного заходу застосовується в кримінальному провадженні більшості держав ЄС, таких як Латвія, Литва, Франція, Італія та ін. У разі вибору домашнього арешту як запобіжного заходу слідчим суддею (судом) можуть застосовуватися такі види обмежень, як: заборона виходу з будинку чи приміщення – повністю чи в певний час доби; встановлення спостереження за підозрюваним чи його житлом; заборона телефонних переговорів, від-

правлення кореспонденції, використання засобів зв'язку та іншого спілкування з певним колом осіб; застосування електронних засобів контролю та покладення обов'язку завжди мати при собі ці засоби і забезпечувати їхнє функціонування, відповідати на контрольні телефонні дзвінки, телефонувати чи особисто з'являтися у визначений час до уповноваженого здійснювати нагляд за поведінкою особи, що перебуває під домашнім арештом. Проаналізувавши чинний КПК України та Інструкцію про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту [4], слід зауважити, що в Україні не встановлено для підозрюваного чи обвинуваченого обмеження щодо заборони телефонних переговорів, проте здійснюється їх прослуховування. Також вказується, що періодичність відвідування таких осіб визначається начальником органу Національної поліції. При цьому, якщо згідно з умовами застосованого запобіжного заходу підозрюваному, обвинуваченому заборонено залишати житло цілодобово, то відвідування його місця проживання повинно здійснюватися не рідше одного разу на сім днів. Вважаємо, що це положення потребує удосконалення в частині, що періодичність повинна бути пов'язана із засобами контролю, якщо до особи не застосовується електронний засіб контролю, то періодичність має бути не рідше 1 разу на 2 дні. Також поза увагою залишилося питання щодо періодичності перевірки підозрюваних, обвинувачених, у яких заборона покидати житло встановлена на певний період.

За законодавством Латвії, домашній арешт застосовується за постановою слідчого судді або за рішенням суду, особа може утримуватися за її постійним місцем проживання із заборонаю спілкуватися з особами, зазначеними в рішенні суду, і користування засобами зв'язку [5]. На нашу думку, подібне положення варто закріпити і в КПК України, а саме в ч. 3 ст. 196, зазначивши, що в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту суд вправі закріпити перелік осіб, з якими підозрюваному чи обвинуваченому забороняється спілкуватися. Ця норма сприятиме зменшенню ризиків щодо ухилення цих осіб від досудового розслідування чи суду.

Згідно зі ст. 137 КПК Франції, особа, яка перебуває під слідством, може перебувати під домашнім арештом з електронним контролем. Домашній

арешт може бути накладено на особу слідчим суддею (ст. 138) і включає низку зобов'язань: не залишати територію, межі якої встановлені слідчим суддею; не залишати місце проживання або інші місця, встановлені слідчим суддею; не відвідувати певні місця або відвідувати тільки місця, визначені слідчим суддею [6, с. 27].

Тобто бачимо, що за законодавством Франції домашній арешт є можливим у сукупності із засобами електронного контролю, і це є розумним, оскільки дає змогу здійснювати контроль перебування особи у визначеному місці без особистого втручання в житло відповідних органів.

У КПК Італійської Республіки (ст. 284) передбачено, що, накладаючи домашній арешт як запобіжний захід, суддя вимагає від обвинуваченого не залишати свій будинок, інший приватний будинок або «громадське місце догляду та допомоги» [7, с. 322]. У разі необхідності суддя накладає заборони й обмеження на право обвинуваченого спілкуватися з людьми, крім тих, які проживають спільно з ним. Якщо обвинувачений не може забезпечити свої основні потреби в умовах домашнього арешту, то суд має право дозволити йому залишати місце домашнього арешту протягом часу, необхідного для забезпечення цих потреб або для заняття трудовою діяльністю. Прокурор або поліція за власною ініціативою в будь-який час можуть перевірити, чи виконуються вимоги обвинуваченим (ст. 284 КПК). Отже, законодавець Італійської Республіки підкреслив, що житлом може бути як власне, так і заклади з догляду за особою. За законодавством України житло в розумінні застосування домашнього арешту – це будь-яке приміщення, яке перебуває в постійному чи тимчасовому володінні особи незалежно від її призначення і правового статусу та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення [4]. Окрім цього, згідно із законодавчим тлумаченням, яке міститься у ч. 2 ст. 233 КПК України, до «житла» належить як приміщення, де особа проживає постійно (квартира, кімната у квартирі, будинок), так і приміщення, де особа мешкає тимчасово. Такими приміщеннями можуть бути: номер у готелі, лікарняні та санаторні палати, кімнати баз відпочинку, купе у потягу чи морському судні, туристичні палатки тощо [8, с. 125]. Вважаємо, що це визначення потребує коригування, зокрема, не обов'язково особа має володіти приміщенням. Адже право власності включає три правомочності: володіти, користуватися та розпоряджатися

житлом. Підозрюваний чи обвинувачений може бути членом сім'ї власника, а згідно зі ст. 405 ЦК України члени сім'ї власника житла, які проживають разом із ним, мають право на користування цим житлом відповідно до закону [9]. І тому вважаємо, що у визначенні поняття «житло» має бути це відображено. Також якщо підозрюваний чи обвинувачений не є власником житла, то правильно слід вважати практику тих слідчих суддів, які застосовують домашній арешт, з'ясувавши при цьому думку власника житла (якщо він відомий) та оцінивши всі обставини в сукупності, у тому числі: міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання; наявність у нього родини й утриманців (місце їх фактичного проживання); достатність застосування такого запобіжного заходу для запобігання ризикам, визначеним у ст. 177 КПК, зокрема, спробам підозрюваного, обвинуваченого переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду тощо [10]. Згідно з КПК Казахстану, спеціальними умовами застосування домашнього арешту є: наявність у особи житла; можливість охорони місця проживання арештованого та встановлення нагляду за його поведінкою; наявність компетентного органу чи посадової особи, що здійснює нагляд. Під житлом мають на увазі квартиру, будинок або кімнату, а в умовах плавання – каюту, річкове або морське судно, де підозрюваний проживає одноосібно, з сім'єю або з іншими особами, а також інше спеціальне місце або приміщення. Спеціальне місце або приміщення – це лікарня, клініка, пансіонат, дача, інші місця і приміщення. У разі необхідності місце утримання під домашнім арештом визначається органом, що проводить кримінальний процес. Це може бути лікарня, клініка, пансіонат, дача, інші місця та орендовані приміщення [11, с. 245]. Вважаємо, що варто цю позицію застосувати і в Україні, розширивши можливості застосування домашнього арешту як заходу забезпечення кримінального провадження.

Особливістю КПК Молдови є те, що домашній арешт полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого або підсудного від суспільства в його ж помешканні зі встановленням певних обмежень. Тобто може застосовуватися також і в судовому провадженні до підсудного [7, с. 134]. У Республіці Молдова особливість правового регулювання домашнього арешту полягає в тому, що він вибирається відповідно до ступеня тяжкості інкримінованого злочину [12, с. 56]. Звідси впливає обмеження його застосування щодо

особливо тяжких злочинів. В Україні такого положення не визначено, тому можливим є застосування домашнього арешту незалежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення. Ми підтримуємо позицію Н.Г. Габлей, що цих підстав недостатньо для застосування цього запобіжного заходу, доцільно також звертати увагу на вік, стан здоров'я, сімейний стан та інші обставини [13, с. 130].

На думку Ю.Д. Москалюка, який вважає за доцільне доповнити ч. 3 ст. 181 КПК України положенням, у якому буде закріплено вимоги до ухвали слідчого судді з урахуванням особливостей домашнього арешту як запобіжного заходу [14, с. 180]. Також вважаємо за необхідне закріпити кримінально-процесуальну відповідальність за порушення вимог застосування домашнього арешту, а саме встановити відповідальність, яка передбачає грошове стягнення за невиконання у розмірі від 2 до 5 розмірів мінімальної заробітної плати.

Варто удосконалити з урахуванням практики інших держав умови перебування під домашнім арештом, оскільки ст. 181 КПК України передбачає лише умови цілодобової або у певний період доби заборони підозрюваному, обвинуваченому залишати житло. Доцільним є доповнення цих умов такими обмеженнями: спілкуватися з певними особами; отримувати та відправляти кореспонденцію; вести перемовини з використанням будь-яких засобів зв'язку; недопущення зберігання в житлі, де виконується домашній арешт, алкогольних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів чи їх аналогів або вогнепальної зброї.

Нез'ясованим залишається питання про те, чи зараховувати строк домашнього арешту в строк

відбування покарання. За правовою природою домашній арешт є обмеженням особистої волі та другим за суворістю запобіжним заходом. Отже, час, який особа провела під домашнім арештом, у разі її засудження до позбавлення волі повинен враховуватися за правилами складання та зарахування строку попереднього ув'язнення, визначеними ст. 72 КК України [15], про що необхідно внести зміни в цю статтю.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, з'ясувавши процесуальний порядок застосування домашнього арешту як запобіжного заходу кримінального провадження в Україні та деяких країнах Європи, пропонуємо удосконалити норми чинного КПК України щодо порядку застосування домашнього арешту. Зокрема, в ч. 3 ст. 196 зазначити, що в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту суд вправі закріпити перелік осіб, з якими підозрюваному чи обвинуваченому забороняється спілкуватися; удосконалити поняття «житло», яке використовується під час застосування домашнього арешту; обмежити застосування домашнього арешту у разі вчинення умисного особливо тяжкого злочину; закріпити кримінально-процесуальну відповідальність за порушення вимог застосування домашнього арешту, а саме встановити відповідальність, яка передбачає грошове стягнення за невиконання у розмірі від 2 до 5 розмірів мінімальної заробітної плати; доповнити умови застосування домашнього арешту як запобіжного заходу; час, який особа провела під домашнім арештом, у разі її засудження до позбавлення волі враховувати за правилами складання та зарахування строку попереднього ув'язнення, визначеними ст. 72 КК України, про що необхідно внести зміни в цю статтю.

Список літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 28.01.2020).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 27.01.2020).
3. Минимальные стандартные правила ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением, приняты 14.12.1990 Резолюцией 45/110 Генеральной Ассамблеи ООН. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_907 (дата звернення: 24.01.2020).
4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.07.2016 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16> (дата звернення: 24.01.2020).
5. Уголовно-процесуальный закон Латвии. URL: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html (дата звернення: 24.01.2020).

6. Європейські стандарти права попереднього ув'язнення : Збірник матеріалів № 3 / відп. ред. Др. Штефан Хюльсхорстер. К.: Представництво Німецького Фонду міжнародного правового співробітництва в Україні, 2008. 106 с.
7. Уголовный процесс европейских государств: монография / Под ред. В.И. Самарина, В.В. Луцка. М.: *Проспект*, 2018. 752 с.
8. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Київ : Правова Єдність : Алерта, 2014. 438 с.
9. Цивільний кодекс від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.01.2020).
10. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13. URL: sc.gov.ua/ua/2013_rik.html. (дата звернення: 28.01.2020).
11. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. Т. 2. 661 с.
12. Светочев В.А. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Калининград, 2009. 213 с.
13. Габлей Н.Г. Домашний арест как вид запобіжного заходу відповідно до проекту нового КПК України. *Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми*: перша міжрег. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 4–5 трав. 2012 р. Івано-Франківськ, 2012. С. 129–133.
14. Москалюк Ю.Д. Підстави і процесуальний порядок застосування домашнього арешту як запобіжного заходу в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 5. Том 3. С. 178–181.
15. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.01.2020).

Kichen N.V. HOME DETENTION AS A KIND OF PRECAUTION IN UKRAINE AND EUROPE COUNTRIES: A COMPARATIVE ASPECT

The task of criminal justice is to protect the individual, society and the state from criminal offenses, to protect the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings, as well as to ensure prompt, full and impartial investigation and trial so that anyone who committed a criminal offense was held accountable to the extent of their guilt, no innocent person was charged or convicted, no person was subjected to unjustified procedural coercion and that every participant of crime due process was followed by due process of law.

In order to ensure these tasks, the legislator places certain obligations on the subjects of criminal proceedings and defines their rights. The state relies on the fact that the subjects of criminal proceedings will actively participate in criminal proceedings, facilitate the achievement of its tasks, and fulfill faithfully its procedural obligations.

However, the tasks of criminal justice do not always align with the interests of all parties of the proceedings, and therefore the subjects of the proceedings may interfere with the achievement of the tasks set out by law by failing to exercise procedural obligations or abuse of the assigned rights. Therefore, in order to achieve the objectives of criminal justice, criminal procedural law provides for the possibility of applying criminal prosecution measures, including such a measure of restraint as home detention. Considering that home detention as a precautionary measure restricts the rights and freedoms of citizens (including constitutional ones – the inviolability of housing, freedom of movement, etc.), the law makes it subject to detailed regulation. However, as practice shows, the use of home detention as a preventive measure of criminal proceedings is not always the same, which causes a further violation of the procedural rights of the subjects and leads to the cancellation of convictions. Therefore, this article is devoted to the problems of using home detention as a preventive measure of criminal proceedings in Ukraine through the lens of comparing criminal procedural rules governing this issue in EU countries.

Key words: preventive measures, home detention, criminal proceedings, electronic controls, restrictions on personal freedom of movement, decision to elect a preventive measure.